
Col·lecció Fractures socials

Una introducció

Jordi Sevilla
Economista

Setembre 2021

observatorisociallacaixa.org

l'ObservatoriSocial

Crèdits

**L'Observatori Social de
la Fundació "la Caixa"**

**Fundació "la Caixa", 2018
Plaça de Weyler, 3
07001 Palma**

Traducció:

Jordi Palou

Disseny gràfic i maquetació:

César Jara

La Fundació "la Caixa"
no s'identifica necessàriament
amb l'opinió dels autors
d'aquesta publicació.

Sumari

03	Resum
05	El malestar social i amb la democràcia
06	La pandèmia ho arrasa (gairebé) tot. Temporalment
08	El que uneix i el que separa
09	Un breu passeig per la història
10	Una mica de teoria política
11	Diners o reconeixement?
12	Llibertat, igualtat, fraternitat i el principi de la diferència
14	La desigualtat social ho fa trontollar tot
16	Sis fractures que trenquen la societat espanyola

Aquest número forma part de la col·lecció «Fractures socials»,
integrada per les publicacions següents:

- **Una introducció**
- **Fractura entre rics i pobres**
- **Fractura entre dones i homes**
- **Fractura entre joves i grans**
- **Fractura entre el món rural i el món urbà**
- **Fractura entre el turbocapitalisme i el retrocapitalisme**
- **Fractura entre analògics i digitals**

1

Resum

Vivim una era de confrontació. Una època en què s'imposen «els discursos d'odi que miren de suscitar no l'empatia, sinó l'antipatia; no la pertinença, sinó la divisió; no la continuïtat, sinó la ruptura». Una època «de caos i de xocs que deixa ben poc espai per a la deliberació democràtica, els relats col·lectius i, fins i tot, simplement la paraula». Un moment històric que fa «un ús estratègic de la mentida» i que «imposa un combat frontal que esmicola el terreny de la política i la diversitat de la societat» (Christian Salmon).

- ▶ Una onada de fúria ciutadana recorre el món, amb mobilitzacions socials a França, Hong Kong, Xile, Algèria, l'Índia... una onada impulsada per la pandèmia, si bé canviant el contingut de les pancartes. Després de la derrota occidental a l'Afganistan, queden clares dues coses: no hi ha un ordre internacional i la democràcia socioliberal està en fase de replegament al món. La Primavera Àrab, els moviments en protesta per la crisi mundial de 2008, el Me Too, les mobilitzacions a favor de combatre de manera urgent el canvi climàtic, o els negacionismes davant la ciència o l'assalt al congrés nord-americà radiografiaven aquestes ruptures de vells consensos socials i polítics.
- ▶ Travessem una època d'identitats ofeses que esquarteren la fraternitat democràtica. A falta d'un objectiu compartit, mobilitzador i engrescador, el clima d'ofenses encreuades fa inviable de construir alguna cosa comuna, perquè aquesta pretensió ha sortit de l'equació quan se sacralitza allò banal i allò efímer, replicats per les xarxes socials fins a l'infinít.
- ▶ Després d'un primer moment en què la pandèmia ens va unir en la incredulitat i la por davant d'allò desconegut, de seguida van sorgir les divisions entre els que aplaudien els sanitaris i els que picaven cassoles per protestar contra el govern per la gestió de la pandèmia.
- ▶ Hem viscut més protestes al primer món contra les restriccions impulsades per controlar el virus que no pas protestes al tercer món reclamant vacunes o una atenció sanitària millor. I, a tot arreu, l'amalgama de negacionistes i contraris a les vacunes que han pres, enfurismats, els carrers.
- ▶ Després de la recessió i les polítiques que es van posar en marxa, molts ciutadans es van veure afectats per la crisi, que va deixar ferides sobtades i fondes. A més a més, quan els ciutadans dels països desenvolupats, sobretot els europeus, es van adreçar als seus governs en cerca de protecció, es van trobar que aquests governs els giraven l'esquena, lligats de mans i peus per uns compromisos internacionals que en limitaven els marges d'actuació i els empenyien a aplicar retallades i austeritat.
- ▶ Tot plegat va deixar un pòsit de desigualtat i una sensació de descontentament i injustícia social. I d'això en treuen profit les ideologies extremes i el populisme, alimentats per les promeses incomplertes, per una recuperació econòmica que no arriba a tothom de la mateixa manera, per la insatisfacció ciutadana davant

la polarització creixent de la renda i la riquesa, per la por creixent d'aquells que senten que els han robat el futur i per la necessitat humana de buscar culpables. La pandèmia ha aguditzat aquest clima de descontentament i malestar.

► Ens trobem davant d'un conjunt de revoltes disperses i desarticulades contra «el que no m'agrada», l'origen de les quals està en un col·lectiu que se sent maltractat, agredit, o que troba que no se l'ha tingut en compte (i això ens duu al concepte de *fractura*) pels poders públics. A més, però, les diverses fractures que existeixen o s'han creat se sostenen sobre allò que ens diferencia; l'adversari esdevé l'enemic; la negociació, claudicació, i l'acord, rendició.

► L'objecte del treball que prologuem aquí, «*Bretxes socials*», és ajudar a entendre les causes de tots aquests preocupants fenòmens socials, i mirar de proposar-hi solucions. Ens referirem, en particular, a les fractures que amenacen la cohesió social i deterioren la convivència democràtica entre ciutadans que comparteixen els mateixos drets formals. Fractures, en definitiva, que impedeixen que les persones desenvolupin plenament els seus projectes de vida en llibertat.

2 El malestar social i amb la democràcia

És prou cert que la tensió entre blocs antagònics ha estat una constant en les darreres dècades. La tensió d'avui, però, divideix internament les societats en diversos blocs, que s'organitzen entorn d'una fractura social (real o percebuda) des de la qual hom cerca de construir una identitat pròpia. El debat polític sembla haver dimitit de l'espai públic i ha estat substituït per la confrontació. Per tant, travessem aquell moment perillós de tota transició social en què tan defensable és identificar signes del nou ordre mundial com pensar que viurem en un desordre marcat per forces diverses: *blockchain*, *big data*, intel·ligència artificial, robotització o transició ecològica, però també nacionalisme, xenofòbia, intolerància, irracionalitat o totalitarisme. Les causes d'aquests fenòmens tenen molt a veure amb les fractures socials. A aquest respecte, hi ha un consens força ampli entre els experts:

- 1** El pacte social establert des de la segona guerra mundial ha esclatat arran de la globalització, la revolució tecnològica i la primacia d'una economia financera que ha erigit el benefici privat en un tòtem nou i exclusiu. La recessió del 2008 i la crisi posterior de l'euro són el punt de no retorn d'un procés de ruptura entre les elits econòmiques globals i els treballadors sedentaris que aviat veuen com els perdedors sorgeixen dels seus rengles. I enmig de la indiferència pública, desapareix la classe mitjana.
- 2** Això fa que molts ciutadans se sentin enganyats, maltractats i menys importants per al «sistema» que no pas les empreses i els bancs. En paraules del filòsof Daniel Innerarity, «quan les elits es desvinculen del que els passa als seus conciutadans, i hi ha molta gent que se sent exclosa del futur, s'estableixen les bases de la confrontació».
- 3** Aquesta polarització i desconfiança afecta la qualitat de la democràcia, i els partits que expressen i recullen aquest enuig reben cada vegada més vots, encara que no en facin res constructiu. Com indiquen els professors Steven Levitsky i Daniel Ziblatt, de la Universitat de Harvard, a *Cómo mueren las democracias*, trenquen dues normes bàsiques de la democràcia: «la tolerància mútua i la contenció institucional».
- 4** Tot comença amb l'existència de fractures socials que no es reconeixen en l'espai públic i que ningú se sent compromès a resoldre. Com diu Ricardo Dudda: «Actualment la política és una barreja de propaganda i histèria mediàtica [...] amb un excés de narcisistes polítics l'objectiu principal dels quals és no perdre presència, i per a això aspiren a convertir la seva identitat en públic».

3

La pandèmia ho arrasa (gairebé) tot. Temporalment

La pandèmia de la covid-19 no ha posat fi a les revoltes, si bé ha canviat l'excusa que les motiva. Ara es manifesten els que neguen l'existència del virus i ho atribueixen tot a una gran conspiració mundial destinada a controlar els individus mitjançant les vacunes, i ho fan al costat dels que defensen el seu dret a no vacunar-se, sense veure's estigmatitzats per aquest motiu a través de l'exhibició obligatòria d'un certificat *covid-free* exigint cada vegada més per fer més coses. Els mateixos arguments a què es recorre perquè la vacunació no sigui obligatòria (de moment) s'utilitzen per criticar aquestes mesures de control que limiten la llibertat individual.

Aquesta pandèmia ha capgirat moltes coses. Ha estat com si, de cop i volta, el nostre món entrés en una distopia en la qual gairebé tot s'assembla al nostre món anterior, però en el fons és del tot diferent. Quan escric això, gairebé cinc milions de persones han perdut la vida al món com a conseqüència de la covid-19, davant unes 650.000 que moren cada any per la grip. Una anàlisi més concreta de la pandèmia provocada per la covid-19 ens porta les reflexions següents:

- ▶ Cristal·litza un estat de temor difús, de por fins i tot, que flota en les nostres societats de fa temps, davant la quantitat i la velocitat dels canvis disruptius que vivim. De la mateixa manera que el paranoic que, certament, és perseguit, les pors abstractes es materialitzen, tot d'una, en un virus. Apareix un enemic real, comú a tota l'espècie.
- ▶ Un reconeixement del paper important que té la casualitat (l'atzar) a les nostres vides. Sabem, vivim, experimentem aquest atzar en el cas dels accidents, però volem viure una vida «com si» ho tinguéssim tot controlat i el que ens passa fos resultat, gairebé de manera exclusiva, de les nostres accions i decisions. La necessitat de tenir control sobre les coses és una característica humana que s'ha vist trastocada per la pandèmia. De sobte, em veig afectat directament per una cosa que passa a la Xina, que viatja pel món a gran velocitat i m'influeix amb independència relativa del que jo faci. Qui sap si els «cignes negres» són molt més habituals del que ens agrada pensar.
- ▶ Aquest descontrol objectiu sobre les nostres vides quotidianes l'intentem suplir convertint la ciència en un dogma i el poder en (gairebé) absolut: «Que em diguin què he de fer». Davant la meva desprotecció, crec escuts. La rapidesa amb què han aparegut vacunes ajuda a reforçar el paper de la ciència.

- ▶ La gestió política desapareix i les decisions es prenen seguint el dictamen dels «experts», incloent-hi el *lobby* farmacèutic, en el qual dipositem una bona part del poder ritual sobre el que podem fer i el que no. Això, per exemple, no es fa en el cas de la lluita contra el canvi climàtic.

- ▶ D'acord amb el que acabem de dir, s'estableix una avaluació diària de l'evolució de la malaltia i, segons això, es corregeixen i es graduen les mesures adoptades. És una manera de prendre decisions públiques basant-se en les dades i estudiant l'impacte del conjunt de les polítiques públiques i pressupostàries.

- ▶ La gestió de la pandèmia, però, respon a una de les decisions polítiques més importants que ha de prendre tota societat: quin és l'equilibri acceptat entre llibertat i seguretat, dins una escala gradual entre restriccions que evolucionen amb el curs de la pandèmia. Les dades, però també els valors, configuren les decisions col·lectives: confinem la nostra llibertat en nom de més seguretat, sobretot en els moments inicials, quan ho desconeixíem gairebé tot del virus.

- ▶ La pandèmia evidencia que, fins i tot davant la malaltia, hi ha bretxes socials. I molt més encara davant la resposta restrictiva que hi donem, que, malgrat les mesures compensatòries impulsades pels estats, evidencia un augment clar de la desigualtat social com a conseqüència de la pandèmia en la seva doble faceta: la malaltia en si i la capacitat de fer-hi front en igualtat de condicions (ingressos, habitatge, estudiar i treballar en línia, etc.).

Durant un temps, els éssers humans ens vam sentir fraters, fills d'un mateix alè, enfrontant-nos, plegats, a un enemic comú, amb una consciència planetària. Va ser un miratge que va durar molt poc. De seguida, la unanimitat dels aplaudiments es va veure trencada per les cassolades d'aquells que no volien perdre la polarització social i política de què s'alimenten, i ben aviat també pel reguitzell de negacionistes, conspiranoics i anarcoliberals vorejant la sociopatia, ja que no existeix la llibertat de contagiar l'altre.

La pandèmia ha estat un element enormement disruptiu de la nostra evolució social, però abans de provocar un canvi o una ruptura en les tendències preexistents, més aviat ha accelerat algunes tendències en marxa. Per tant, no sembla que pugui ser un revulsiu positiu davant la polarització creixent i el malestar social, més enllà d'alguns miratges que hem vist.

4

El que uneix i el que separa

La tensió entre unitat i diversitat, entre allò que ens uneix i el que ens separa, no és nova en la història. Per citar un clàssic de la nostra tradició judeocristiana, la Bíblia reconeix la unitat dels humans. Més enllà del terreny religiós, però, hem d'esperar fins al segle XVIII per trobar, en la Declaració d'Independència dels Estats Units (1776), que tots els homes són creats iguals i que tots tenen els mateixos drets inalienables.

Aquesta idea va saltar a Europa quan, l'agost del 1789, l'Assemblea Nacional francesa, tot just creada, va aprovar la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà. La idea que els «éssers humans» se situaven entre els déus i els altres animals i tenien uns drets naturals, evidents i universals, la devem, en gran manera, a la Il·lustració.

Amb aquests antecedents, s'entén millor el pas fet el 1948, quan les Nacions Unides, tot just creades després de la segona guerra mundial, van adoptar la Declaració Universal dels Drets Humans. Amb això, la nostra convivència es fonamenta en quelcom essencial que ens fa iguals. Les fractures socials, però, es construeixen sobre l'existència d'una desigualtat, és a dir, d'una diferència convertida, mitjançant algun tipus de raonament o prejudici, en justificació d'un tractament discriminatori. Aquestes fractures poden existir malgrat que l'ordenament jurídic d'un país reconegui la validesa dels drets humans, i sovint ens porten a tancar-nos dins la petita comunitat.

La dinàmica d'aquesta mena de fractures ajuda a explicar el que passa i ha passat en moltes parts del món.

5

Un breu passeig per la història

Formem part d'una Europa que, des de la Revolució francesa, s'ha mogut entre tres fractures fonamentals: el nacionalisme, la lluita de classes i l'existent entre democràcies liberals i autoritarismes.

Entre les revolucions postbonapartistes del 1848 i la caiguda del mur de Berlín, l'any 1989, la confrontació entre la burgesia i el proletariat és possible que fos l'eix principal de la polarització social. Entorn d'aquesta confrontació, els principals partits polítics es van situar a l'esquerra i la dreta, com també una bona part dels països del món es van alinear o bé al bloc comunista o bé al bloc capitalista. Encara que acceptem que aquesta fos la fractura principal a partir de la qual es va organitzar el debat i la confrontació política durant aquest període, mai no va ser l'única. Fins i tot en molts moments va arribar a ser desplaçada per l'altra gran fractura: la nació i el nacionalisme. Segurament no va ser del tot casual que el 1848 coincidissin la publicació del Manifest Comunista, elaborat per Marx i Engels, amb l'onada revolucionària burgesa que va enfrontar, a tot Europa, la defensa de la idea de la nació, juntament amb uns tímids avanços democràtics. Potser va ser la primera vegada en què es va confrontar una visió internacional de la causa obrera amb els valors nacionalistes defensats per una burgesia en expansió. I ja aleshores va triomfar la causa de la nació.

Després de la segona guerra mundial, una altra fractura es va sobreposar a les dues anteriors: la democràcia enfront del totalitarisme. Mentre que, després de la dura guerra mantinguda contra el feixisme i el nazisme, la dreta defensava els valors democràtics juntament amb la idea de nació i els avantatges del lliure mercat, una part important de l'esquerra obrera internacionalista es trobava atrapada per la defensa de la dictadura del proletariat, que als països comunistes supeditava, en principi, la causa obrera al que es consideraven «llibertats burgeses». La part socialdemòcrata que criticava la manca de llibertats i de democràcia als països comunistes continuava defensant que els valors de la igualtat social havien d'estar situats al mateix nivell, o fins i tot per davant, del principi de llibertat com a criteri d'ordenació d'una societat justa.

6

Una mica de teoria política

Tota la teoria política es fa dues preguntes originàries: la primera, què fem amb aquells que no són com nosaltres? I, la segona, existeix la societat com un ens amb vida pròpia, superior a la suma de les seves parts? La primera pregunta és de caire més aviat filosòfic, ja que requereix acceptar i entendre que existeix un «nosaltres» i un «ells». Si existeix un «nosaltres» és perquè hi ha alguna cosa, alguna característica dominant, que ens identifica. I si existeix un «ells» és perquè hi ha altres característiques diferents que identifiquen aquests «ells» com un grup diferent de «nosaltres». A partir d'aquí, què fem amb aquells que són diferents?

La primera reacció consisteix a no acceptar aquesta diferència i combatre l'altre per la força per mirar de sotmetre'l, dominar-lo i assimilar-lo. Una segona reacció és coexistir, aïllar els altres en guetos on puguin viure d'acord amb la seva diferència, però sense barrejar-se amb nosaltres. La tercera reacció possible és establir normes i regles de convivència en els mateixos espais i amb les mateixes oportunitats: tots formem part d'una mateixa comunitat en què som capaços de treballar plegats en projectes col·lectius. Ens uneix alguna cosa superior, tan forta, que pot ser compatible amb l'existència d'altres subconjunts ordenats per qualsevol altra característica que se'ns acudeixi.

La segona pregunta seminal té a veure amb l'existència –o no– d'una lògica col·lectiva derivada d'un tot que és superior a la suma de les parts que el componen. S'ha esmentat sovint la famosa frase de Margaret Thatcher que deia, des del seu liberalisme extrem, que la societat no existia, que només havia conegut individus que interactuaven en defensa dels seus interessos, sota els principis de la llei. Si ho portem a la nostra reflexió, seria reconèixer que no hi ha un «nosaltres» i un «ells», sinó tan sols molts «jo» i molts «altres». En el nostre raonament, si hi ha una unitat de referència prou general per a incloure-hi diversos col·lectius particulars, les fractures entre aquests darrers poden generar tensions, però només fins al punt en què es posi en risc la unitat superior de referència.

Durant anys, l'anomenat interès comú superior actuava com un tap que frenava la intensitat de les tensions entre els diferents interessos particulars. No obstant això, la mundialització de l'economia i la irrupció de les tecnologies de comunicació han afeblit tant l'àmbit de l'estat nació que estem perdent un referent. Amb això, l'anàlisi de les fractures socials adquireix un interès renovat, perquè entren en dinàmiques noves que sovint reflecteixen un malestar generalitzat.

7

Diners o reconeixement?

L'ascens de la política identitària del jo com a afirmació de l'especificitat del grup davant la recerca d'un bé comú ha evolucionat al llarg dels anys, i la consciència que hi ha alguna cosa comuna que ens uneix a tots s'ha anat perdent. Els moviments actuals de la identitat, insisteix Lilla, s'enforteixen en reivindicar les seves diferències, encara que perdin allò que els uneix amb tots els altres. I en aquesta dinàmica entròpica en què desapareix la idea d'un «nosaltres» global, en aquesta era de la identitat particular, on l'espai del discurs adreçat al conjunt de la nació i als interessos generals com a ciutadans es redueix fins que gairebé desapareix, es mou millor la dreta que l'esquerra.

També ha arribat a aquesta conclusió un altre dels millors intèrprets de la importància que ha assolit la identitat en els temps actuals, Francis Fukuyama, que assenyala que «la demanda de reconeixement de la identitat de cadascú és un concepte mestre que unifica una bona part del que passa en la política mundial als nostres dies» (*Identidad. La demanda de dignidad y las políticas de resentimiento*). Així, aquesta crisi d'identitat ens porta a la direcció oposada «a la recerca d'una identitat comuna que uneixi l'individu amb un grup social».

Per això, «el principi de reconeixement igual i universal ha mutat en un reconeixement especial de grups particulars». En aquest context, la percepció de la invisibilitat és clau per determinar decisions polítiques fins al punt que «ser pobre és ser invisible als ulls dels altres éssers humans, i la indignitat d'aquesta invisibilitat resulta, sovint, pitjor que la manca de recursos».

8

Llibertat, igualtat, fraternitat i el principi de la diferència

A partir del moment en què definim una cosa que ens uneix per damunt d'allò que ens separa, la pregunta següent és com establim les regles de convivència entre els diferents. Per a alguns, la resposta l'hem de cercar en la religió. Una segona resposta també sostreu a l'ésser humà la capacitat per establir les seves pròpies regles, i les deixa en mans de l'evolució social i de la història. La tercera resposta incideix en la centralitat dels éssers humans a l'hora d'establir les regles de convivència. Podríem situar-ne l'inici en el moviment de la Il·lustració, amb dos moments històrics clau: la Declaració d'Independència dels Estats Units i la Revolució francesa, que va sintetitzar els principis bàsics per a la convivència humana en la tríada de llibertat, igualtat i fraternitat. I ens demanem: llibertat, per a què?; igualtat, de què?; fraternitat, entre qui?

Durant anys, la majoria identificava llibertat amb llibertats polítiques. Principis convertits en drets als quals (quasi) tots havien de tenir accés. El camí fins al sufragi universal, però, va ser llarg i tortuós, com també ho va ser l'ampliació del concepte de llibertat des de l'àmbit polític al social, que fou possible gràcies a la lluita sindical i al moviment socialdemòcrata, que va generalitzar l'estat del benestar. Des d'aleshores, el concepte de llibertat s'ha d'entendre com la possibilitat real que els individus puguin tirar endavant els seus projectes de vida sense restriccions o dominacions alienes.

En aquest sentit, la llibertat té molt a veure amb la igualtat. Però, igualtat de què? Els individus han de ser iguals en drets polítics i socials, ja que no hi pot haver veritable llibertat si no hi ha un grau mínim d'igualtat entre els membres de la comunitat. Sembla raonable, també, que tothom gaudeixi d'una igualtat d'oportunitats, que és, d'altra banda, l'única manera real d'exigir responsabilitats als individus i fer-los participants dels fruits dels seus esforços. Al costat d'això, la igualtat de benestar busca eixamplar el benestar social mitjà a través de polítiques de redistribució. La igualtat de capacitats, desenvolupada per Amartya Sen, inclou altres aspectes essencials com ara la sanitat.

I arribem al tercer principi ordenador, el que s'ha entès més malament de tots, la fraternitat. Fraternitat, entre qui? Algunes ideologies fonamenten aquest principi en la diferència. Al contrari, també podem organitzar la fraternitat sobre allò que ens uneix. Com veiem, en la manera racional d'organitzar la convivència entre individus diferents d'una manera fraterna, la igualtat de drets és plenament compatible amb la diversitat, alhora que permet d'incorporar-hi els sentiments. La fraternitat, doncs, elimina les actuals fronteres nacionals basades en un fet

fortuït i involuntari, i elabora noves fronteres basades en la decisió racional i voluntària de respectar unes normes democràtiques de convivència.

Així doncs una societat d'individus diversos que vulgui respectar els sentiments de pertinença, sense que això sigui incompatible amb el fet d'organitzar-se a partir de principis racionals que li permetin de ser justa o de considerar-se com a decent, ha de tractar igual els iguals i de manera desigual els desiguals. És a dir, ha de protegir de manera preferent aquells que són diferents per integrar-los sobre la base del principi de fraternitat. Això és així perquè es valora la cohesió social com un valor essencial de convivència i, per tant, es combaten les fractures socials perquè amenacen la convivència pacífica i democràtica.

9

La desigualtat social ho fa trontollar tot

Resulta difícil explicar la sorpresa amb què, tot just encetada la segona dècada del segle XXI, veiem com tornen a sorgir amb força dos focus de tensió que semblaven propis del segle XIX: el nacionalisme i la desigualtat social. El replegament en la nació en plena era de la globalització i de les noves tecnologies de la connectivitat mundial sembla tan inexplicable com el fet que una societat humana, que viu el millor moment de benestar i qualitat de vida de la seva història, vegi com augmenta la desigualtat social, es cronifica la pobresa i alhora que desapareix la classe mitjana. I encara que no tothom admet les dades i els fets que proven aquesta realitat, tot seguit resumim el que ha admès el consens majoritari d'experts:

- ▶ L'1% dels individus més rics del planeta tenen el 45% de la riquesa mundial, mentre que el 50% més pobre amb prou feines arriba a tenir l'1% d'aquesta riquesa.
- ▶ La desigualtat entre països ha minvat, en gran manera gràcies al progrés de l'Índia i la Xina, però ha augmentat a l'interior dels països, sobretot entre els més avançats. Es calcula que tres quartes parts de la desigualtat mundial és deguda a la desigualtat a l'interior dels països.
- ▶ La pobresa mundial ha minvat, especialment la pobresa severa, encara que ha augmentat en els països desenvolupats i hi ha el risc que s'hi perpetui.
- ▶ La desigualtat de riquesa és més gran que no pas la de renda. Els rics són més rics avui perquè ha augmentat el valor de la seva riquesa, en molts casos heretada, i no tant perquè ingressin més pel seu treball. Això és compatible amb el fet que la desigualtat de rendes derivada del ventall salarial també s'ha eixamplat els darrers anys.
- ▶ En dues tercers parts dels països de l'OCDE, la desigualtat ha augmentat des de l'any 2000. Gairebé la meitat de la població dels països avançats creu que, de mitjana, la situació actual és pitjor que la de vint anys enrere.
- ▶ Molts indicadors recullen que els nivells de pobresa als països del G7 han augmentat, i que han passat d'afectar el 23% de la població el 1985 fins al 30% el 2016.
- ▶ L'auge del populisme als països avançats ha estat alimentat per la tensió existent entre els objectius d'equitat proclamats i la realitat de veure com augmenta la desigualtat al seu si, alhora que es produeix una millora de la situació als països més pobres.

La desigualtat no és pas un fenomen nou, però el fet que en els últims anys hagi augmentat d'una manera aguda representa un fracàs del discurs econòmic i polític dominant a Occident, si més no des de la fi de la segona guerra mundial. Creixement econòmic, repartiment d'aquest creixement, més igualtat d'oportunitats i democràcia liberal amb contrapoders: aquests han estat els quatre eixos sobre els quals s'ha construït el món que coneixem. I tots quatre es troben avui seriosament qüestionats. El primer qüestionament al creixement econòmic com a objectiu indiscutible ha vingut del reconeixement que els recursos naturals són limitats, i aquesta crítica s'ha vist ampliada avui per la seva incompatibilitat amb la sostenibilitat mediambiental. La segona crítica ve de la constatació que no s'ha evitat l'existència de cicles econòmics, ni amb la presència de l'estat com a agent regulador de l'activitat econòmica (keynesianisme), ni amb l'exclusió de l'estat tot deixant actuar plenament un mercat suposadament autoregulator (neoliberalisme).

L'última recessió i, sobretot, les polítiques que s'han posat en marxa, han estat fonamentals per produir una desconexió generalitzada amb el model econòmic i social existent. L'evidència que la globalització té perdedors i guanyadors, unida a la sensació de desemparament derivada de la inacció dels governs nacionals, o fins i tot la crítica oberta a les seves polítiques d'austeritat aplicades de manera desigual, han estat claus per a explicar l'actual ruptura social i el desencís amb «el sistema». El gir que ha transformat un model econòmic, social i polític integrador, inclusiu, que feia de la cohesió social un valor suprem, en un altre del qual una part important de la població se sent exclosa i en fugir, el podem situar al començament dels anys vuitanta amb dues polítiques en paral·lel: la globalització de l'economia, d'una banda, i el replegament de l'estat, associat als mandats de Reagan als Estats Units i Thatcher al Regne Unit. Amb això entràvem en una altra etapa que ens ha dut on som ara: unes elits que viuen en un món global, unes classes mitjanes en retrocés, importants sectors socials que se senten oblidats, marginats o exclosos del futur, i una política nacional que sembla haver dimitit de la seva tasca fonamental: ser el mecanisme per a resoldre els problemes dels ciutadans. Per tant, l'origen dels problemes que tenim no és d'avui, i a l'hora d'entendre què ens passa no podem obviar aquest context històric.

Així i tot, convé assenyalar que l'increment de la desigualtat i la persistència de la pobresa als països desenvolupats no han estat inevitables o el fruit secundari de les forces cegues del mercat o de la globalització. Han estat causats per decisions polítiques que renuncien a cercar de manera conscient la cohesió social. Entendre el problema és, sempre, el primer pas per intentar trobar-hi remei. Altrament, avançarem cap a una situació perillosa que comença en democràcies «irascibles» i que pot desembocar en el que alguns han anomenat «democratures», sistemes polítics que mantenen una aparença formal de democràcia, però que en el seu funcionament real contenen elevats trets d'autoritarisme i pràctiques pseudodictatorials. Tot plegat, a més a més, sense perdre de vista la repercussió sobre la desigualtat, les emigracions i la pobresa que ja comença a causar la crisi climàtica.

10 Sis fractures que trenquen la societat espanyola

Les fractures socials són diferències reals, existents, convertides en discriminació, si no directament en desigualtats, que no se sostenen des de la raó, sinó des dels prejudicis de qui alça els murs interiors que trenquen la societat. És a dir, molt sovint les fractures provenen de les injustícies socials o en deriven. Per això diem que les fractures malmeten la cohesió social, trenquen la unitat i el propòsit comú de la societat i són forats pels quals s'escolen el populisme i el totalitarisme, que posen fi a una convivència democràtica en societats plurals com les nostres. Per això és tan important conèixer-les, analitzar-les i combatre-les.

A Espanya, l'última dècada ha deixat una empremta pregona –la crisi, la depreciació dels salaris, les retallades en la despesa social, més una recuperació que no arriba a tothom igual– que obre massa fractures socials. Aquestes fractures han esdevingut el brou de cultiu per al populisme, el neoautoritarisme i el bloqueig de la situació política, amb quatre eleccions generals en cinc anys i una provada incapacitat per formar governs i majories parlamentàries estables. Al seu torn, això fa encara més difícil l'adopció de les mesures necessàries per reduir les fractures, de manera que la insatisfacció ciutadana augmenta en veure que ningú no fa (aparentment) res per resoldre «el seu» problema, i fins i tot hom té la percepció que aquest problema no és fàcilment reconegut ni valorat. No és casual que «els polítics i la política» ja sigui considerat pels ciutadans el segon problema, després de l'atur, segons el Centre d'Investigacions Sociològiques. De tot plegat només podem deduir que els ciutadans cada vegada desconfien més dels seus representants, d'aquells que protagonitzen la democràcia.

No obstant això, encara que l'atenció mediàtica sigui perible, els problemes reals existeixen i la gent real els continua patint. Aquesta realitat gairebé estructural dels problemes que recullen les fractures socials que analitzem és el que dona sentit al fet que les estudiem i que ens esforcem a presentar, des de la societat civil, idees que puguin contribuir a resoldre'ls. Aquest treball analitzarà sis fractures que divideixen transversalment la societat espanyola d'avui. Pot ser que en faltin algunes, però creiem que no en sobra cap, encara que no totes tenen la mateixa intensitat ni el mateix pes, ara com ara.

Però en uns temps en què, a Espanya, la qüestió territorial ha pres un protagonisme inqüestionable i gairebé monotemàtic, ens ha semblat oportú recordar que el nostre país no tan sols és sotmès a batzegades que en qüestionen la integritat geogràfica, sinó que s'està esquerdant socialment, ja que s'han desencadenat les forces que qüestionen la cohesió social necessària, compatible amb una societat democràtica. El fet de prendre'n consciència alinea les forces socials i polítiques

d'una manera diferent de com ho fa el debat territorial. De la mateixa manera, volem assenyalar que les situacions de dominació d'un grup social sobre un altre, d'uns individus sobre els altres, no provenen exclusivament de l'economia. Per això són diverses les forces en marxa que defineixen un moment social concret en un país.

En aquesta col·lecció, «Fractures socials», destaquem sis grans ruptures transversals del nostre país: **rics-pobres, dones-homes, joves-grans**, món rural-món urbà, **turbocapitalisme-retrocapitalisme** i **analògics-digitals**. Fractures que no podem obviar com a país i que tenim la responsabilitat de superar, perquè els temps convulsos que vivim no tinguin conseqüències greus i no posin en perill la nostra democràcia.

Fundació "la Caixa"